

ВІДГУК

рецензента на дисертаційну роботу

Нестеренка Андрія Олександровича

на тему «**Настінні розписи XVII – XVIII ст. в
дерев'яних церквах Закарпаття: проблема збереження національної
спадщини**»

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 02 – «Культура і мистецтво»

за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація»

Дисертація Андрія Олександровича Нестеренка присвячена маловивченій області українського сакрального мистецтва – розписам дерев'яних церков Північної Мармарощини, які складають окрему групу дерев'яних архітектурних пам'яток Закарпатської області України. В храмах, яким присвячено дисертацію, втілено власну традицію художнього рішення сакрального простору, зокрема стінописів. На сьогодні, через низку чинників, настінні розписи Північної Мармарощини недостатньо вивчені як у контексті іконографії, так і їхньої етнічної приналежності через мультикультурність регіону.

Актуальність дослідження є беззаперечною і не потребує додаткової детальної аргументації. Проведене дослідження узгоджується із науковими темами, пріоритетними напрямками розвитку гуманітарної науки та мистецтва. Дослідження є цінним для мистецтвознавчої науки, формування теоретичної бази для молодих дослідників українського образотворчого мистецтва.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в наступному: систематизовано наукові публікації та джерела, сформовано та обґрунтовано

методологічний інструментарій дослідження; здійснено іконографічний та стилістично-композиційний аналіз, виявлено особливості настінного малярства в дерев'яних церквах Св. Архистратига Михаїла в с. Крайниково, Успіння Пресвятої Богородиці в с. Новоселиця та Святого Миколая Чудотворця в с. Колодне; проведено реконструкцію іконографічної програми розписів церкви Св. Миколая (верхній) в с. Середнє Водяне; встановлено цілісну іконографічну програму розписів у церкві Св. Параскеви в с. Олександрівка; проаналізовано залишки настінного малярства в церквах Св. Миколая (нижній) в с. Середнє Водяне та Св. Миколая Чудотворця в с. Сокирниця; проаналізовано розвиток орнаменту XVII – XVIII ст. у дерев'яних церквах Закарпаття; простежено зв'язки з іконографією розписів в церквах Галичини та Києво-Печерської лаври; виконано порівняння з іконографічними програмами стінописів цього періоду в дерев'яних церквах колишнього Мармароського комітату у XVII – XVIII ст. (зараз Румунія); окреслено головні проблеми та перспективи у збереженні храмових розписів XVII – XVIII ст. у дерев'яних церквах Закарпаття.

Також уточнено й доповнено іконографічну програму розписів в церкві Успіння Пресвятої Богородиці в с. Новоселиця; розширено інформацію про стінописи в церквах Св. Параскеви (Олександрівка) та Св. Миколая Чудотворця (Колодне), досліджено орнаментальні мотиви настінних розписів у церквах Крайниково, Новоселиці, Колодному, Олександрівці, Сокирниці.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності. За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Нестеренка Андрія Олександровича повністю відповідає напрямам досліджень відповідно до освітньої програми **«Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»**, третього рівня вищої освіти за спеціальністю 023 **«Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»**, СВО: доктор філософії. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про

наявність особистого внеску здобувача в українське мистецтвознавство.

Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертація Нестеренка Андрія Олександровича є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертація написана українською мовою. Логічно та послідовно розкривається проблематика дослідження, автор демонструє гарне володіння науковою термінологією та приємний стиль викладення матеріалу.

Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації 323 сторінок (об'єм основного тексту 157 сторінок).

У **вступі** викладені основні положення дисертації. Мета дослідження сформульована чітко та зрозуміло. Як свідчить викладений у чотирьох розділах текст роботи, мета досягнута, задекларовані згідно мети завдання розкриті. Текст дисертації та зроблені висновки доводять зазначені у вступі позиції наукової новизни дослідження: зібраний та систематизований матеріал є малознаним і комплексно раніше не висвітлювався.

У **першому розділі** дисертації проаналізовано літературні джерела, окреслена джерельна база та методи дослідження, які були використані в дисертації. В цілому структура розділу та викладений матеріал не викликають зауважень. Підрозділ 1.1. «Історіографія та джерельна база дослідження» демонструє добру обізнаність автора з історіографічними матеріалами. Дисертант доводить, що дослідження дерев'яних церков Закарпаття зосереджене переважно на архітектурі, тоді як настінне малярство храмів залишається

практично невивченим.

Другий розділ дисертації присвячено настінним розписам у церквах сіл Крайниково, Новоселиця, Середнє Водяне, які вперше були досліджені автором дисертації. У розділі розкрито іконографічні та стилістичні особливості церковних стінописів, їхні зв'язки із церковними розписами на теренах України та сучасної Румунії. Автор дисертації вказує на певний вплив українського церковного мистецтва на церковне мистецтво Румунії.

В **третьому розділі** висвітлено розвиток барокового стилю в розписах церков в с. Олександрівка та Колодне. Цікавою частиною розділу є реконструкція іконографічної програми церкви св. Параскеви в с. Олександрівка та встановлення паралелей іконографічної програми із розписами церкви св. Юра в Дрогобичі. Крім того, у дисертації виявлено вплив мистецтва Священної Римської імперії німецької нації на розписи церков Мармарощини.

Четвертий розділ дисертації присвячено питанню збереження пам'яток сакрального мистецтва Закарпаття.

Загальні висновки роботи корелюються з метою та завданнями дисертації, сформовані логічно, розкривають основні досягнення роботи.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Наукові результати дисертації висвітлено в 11 наукових публікаціях здобувача, серед яких: 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 8 праць апробаційного характеру.

Публікації здобувача відображають основні етапи роботи над дисертацією та висвітлюють її основні положення. Принципи академічної доброчесності дотримано.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи. Незважаючи на те, що дисертація справляє приємне враження є деякі зауваження:

1. На думку рецензента, у назві дисертації було б доцільним конкретизувати місце розташування дерев'яних церков як Північна Мармарощина, адже Закарпаття географічно охоплює територію декількох етнорегіонів із різною архітектурою та іконописом. Використання історичної назви етнорегіону дало б змогу більш чітко сформулювати географічні межі дослідження без постійного переліку назв населених пунктів.

2. Не є коректним використання назви держави Україна в часи князя Володимира та хрещення Києва (с. 51), як і назв «румуни» та «словаки» у XIII – XV ст. (державна з назвою Румунія з'являється в XIX ст.).

3. На думку рецензента, було б доцільним збагатити текст дисертації більш детальним описом історичних та культурних умов, у яких будувалися і розписувалися церкви Мармарощини.

4. Викликають запитання деякі висловлювання автора: «Варто звернути увагу на те, що деісусно-апостольський чин на східній стіні в новоселицькій церкві орнаментований маленькими білими квітами на темному фоні у верхній частині колон між апостолами (іл. 47). Приблизно так чехи та італійські майстри Відродження стилізували троянди у XVI столітті. Такі збіги, за К. Шероцьким, були не випадкові: троянди, чотирипелюсткові квіти, кучеряві рослини — елементи бароко (с. 73)». Не дуже зрозуміло, про яких саме чехів йдеться, і як кучеряві рослини та квіти можуть бути ознакою стилю, у даному випадку стилю бароко. Не зрозуміло, що мається на увазі під «кучерявими рослинами» і як саме мотив білої троянди використовувався в мистецтві Богемії та італійського пізнього Ренесансу.

5. Або висловлювання: «живопис відзначається лінійно-графічним стилем із застосуванням локальної пласкої плями та вираженими

поствізантійськими традиціями» (с.100). Викликає запитання, що таке «лінійно-графічний стиль» та «локальна плоска пляма», і як це пов'язано з поствізантійською традицією.

6. У цьому ж контексті, у вступі, як одну з позицій новизни дослідження запропоновано таке формулювання: «уведено до наукового обігу нові композиційні сюжети та образи». Що таке «композиційний сюжет» і про які образи йдеться?

7. На думку рецензента, є дивним, що дисертант у переліку функцій церкви перелічує: «На Закарпатті у XVII – XVIII століттях активно будувалися невеликі за розміром дерев'яні церкви, які виконували важливі функції: пізнавальну, виховну, естетичну, сугестивну та інші.». Не вказано головної функції – релігійної, адже без релігійної функції церковна будівля стає лише закладом культури.

8. Четвертий розділ дисертації, присвячений проблемі збереження розписів, на думку рецензента, є важливим для цілісної картини історії побутування пам'яток та привернення уваги до проблеми їх збереження. Але автор дисертації, не будучи фаховим реставратором монументального живопису, не повинен самостійно складати певні програми та окреслювати перелік необхідних робіт без безпосередньої участі професійного реставратора.

Висловлені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи.

Висновок про дисертаційну роботу

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Нестеренка Андрія Олександровича виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого

розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для українського мистецтвознавства. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Нестеренко Андрій Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво», за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Рецензент:

Зав. кафедрою реставрації та
експертизи творів мистецтва
Харківської державної академії
дизайну і мистецтв
кандидат мистецтвознавства,
доцент.

Вячеслав ШУЛКА

